

3) через топос дома и топос дороги выражается философский, мировоззренческий подтекст: дом – это не только место действия, но и сакральный центр мира; художественное время, выраженное топосом дороги, характеризуется обратимостью, поскольку лирический герой, тяготеет к прошлому.

Две творческие личности с большим жизненным и творческим опытом, оба – свидетели событий XX века, но в их поэзии нет отсылок к историческим событиям, нет острого социального звучания, но есть миромоделирование, концентрация на духовно важном, личностном: семья, детство, родина.

Содержание, выводы исследовательского проекта и представленный в нём материал помогут глубже осмыслить творчество М. Шагала и В. Блаженного.

Литература

1. Аверьянов, В. Житие Вениамина Блаженного / В. Аверьянов. Вопросы литературы. 1996. № 4.
2. Анкудинов, К. Стезей избытка / К. Анкудинов // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://magazines.russ.ru/novyj_mi/2003/1/ankud.html
3. Блаженный, В.М. Сораспятыя : стихи / Вениамин Блаженный. // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.rulit.me/author/ajzenshtadt-veniamin-mihajlovich/soraspyate-sbornik-stihov-download-free-260066.html>
4. Симанович, Д. Марк Шагал и поэзия XX века / Д. Симанович // Вып. 3 : Материалы X - XIV Шагаловские чтений в Витебске (2000—2004). - Вып. 3. — С. 67—78.
5. Шагал, М. Ангел над крышами / М.Шагал // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.m-chagall.ru/library/Angel-nad-kryshami.html>

S.K. Babicheva, A.S. Baikova

State Educational Institution “Gymnasium No. 1 of the city of Vitebsk named after Zh.I. Alferov”
e-mail: orel180608@yandex.ru

Spatial and temporal organization of the lyrics of Marc Chagal and Veniamin Blazhennyj

Key words: house topos, road topos, art space, artistic time, individual style of M. Shagal and V. Blazhennyj.

The article considers the spatio-temporal organization of the lyrics of M.Z. Chagal, V.M. Blazhennyj; key topos of the house and the road are highlighted, the features of their functioning in the lyrics of these poets are shown compares the methods of spatio-temporal organization in the literary work of these authors.

В.П. Біляцька

Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»
e-mail: valentina.p@i.ua

УДК 821.161.2-31.6.09

ТРАНСФОРМАЦІЯ ФОЛЬКЛОРНОГО СЮЖЕТУ Й ОБРАЗУ БОНДАРІВНИ В ЛІРО-ЕПОСІ: СЛОВ'ЯНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Ключові слова: народна балада, поема, віршована повість, фольклор, контекст.

У статті розглянуто своєрідність функціонування фольклорного сюжетно-образного матеріалу, форми та способи переосмислення образу Бондарівни, героїні народної балади; акцентовано нанародно поетичній спорідненості образу та ідейно-художніх особливостях поеми Я. Купали «Бондарівна» та віршованої повісті М. Рильського «Марина».

Естетика героїки, моральна етика як еталон пізнання народного буття викликала зацікавлення й новий аспект фольклорного використання в літературі. Зв'язок із фольклором як одним із факторів національної самобутності літератури, на переконання Н. Копистянської, є категорією історичною, тому кожна епоха наповнює його своїм змістом і в кожного народу він набуває, крім загальних, ще й своїх національних рис. У XIX–XX століттях художників слова приваблювала народна балада як жанровою своєрідністю, так і вмінням розкрити «драму особистості», а також майстерністю «узагальнено-психологічного малюнка», «короткого й виразно емоційного викладу» [3, 195].

Розглядаючи проблему взаємозв'язків фольклорної балади та літературної трансформації, не можна обійти й питання походження жанру. Теоретики літератури в Польщі, Чехії та Словаччині, на думку Л. Петрухіної, цим терміном спочатку називали літературні твори і лише згодом – фольклорні, адже «авторами перших балад були професійні співаки чи поети» [7, 81]. За її аргументами, на слов'янському термінологічному ґрунті цей термін з'явився лише в XIX ст., «виділилися в окремий жанр фольклору, який з часом розширювався і доповнювався» [7, 82].

Народна балада про Бондарівну була відома в багатьох європейських країнах, піддавалася вивченню. «Вона належить до тих класичних надбань українського фольклору, які перейшли його етнічні кордони і стали культурним здобутком сусідніх народів» [1, 238]. Найактивніше її сюжет

інтерпретувався в середині XIX ст. в Україні, Польщі та Білорусі. Незважаючи на різні взаємозв'язки фольклору й писемності, у формуванні та розвитку таких літератур, як чеська, словацька, українська, болгарська, білоруська, внаслідок суспільних умов «фольклор мав більше значення і довше залишався головною активною силою» [3, 217]. Тому в статті й осмислюється трансформація фольклорного сюжетно-образного матеріалу в ліро-епосі: поемі Я. Купали «Бондарівна» (1913) та віршованій повісті М. Рильського «Марина» (1933), які було написано на початку XX століття.

Сюжет української балади про Бондарівну належить до «мандруючих» (відомо близько 90 друкованих варіантів). Популярність цієї балади забезпечили не широкий ареал побутування та гострий драматизм сюжету з соціальним підтекстом загальнолюдських проблем, а глибока симпатія носіїв пісенності «до сміливої і гордої героїні» [1, 184]. Народнопісенний образ Бондарівни має помітний «резонанс» у художній літературі: польській – Ф. Яворський, А. Словінський, М. Грабовський, О. Гроза, С. Гоцинський, Ю. Крашевський, переважно в повістях; білоруській – Я. Купала в поемі; в українській – Ф. Заревич, І. Карпенко-Карий у драмах, М. Рильський у ліро-епосі та поезіях. Сюжет про Бондарівну мали намір опрацювати і Марко Вовчок (нею записаний варіант балади «Ой у місті Богослові – там новина стала»), і Леся Українка (ще з дитинства пам'ятала баладу «Ой у Луцьку, славнім місті, капелія грає»).

Одним із перших літературно-фольклорні зв'язки балади в 60-х роках XX ст. дослідив І. Денисюк у працях «Фольклорний мотив про Бондарівну в опрацюванні І. Карпенка-Карого», «До проблеми жанрової трансформації поеми Янки Купала «Бондарівна». І Я. Купала, й М. Рильський підтверджують зв'язок своїх творів із народною піснею текстів: «А від долі Бондарівни / Прилітають вісті – / Давні думи посивілі / Та пісні вогнисті» [5, 150]. Вага твору зумовлена не його фольклорністю, на думку В. Погребенника, а філософським і художнім рівнем витлумачення подій і явищ, що в цьому творі зображені: «Процес опанування фольклору при вибірковості звертань до нього мав характер художньої необхідності. У добу романтизму, реалізму, модернізму й авангардизму він зумовлювався потребами знання народу, боротьбою за національну самобутність і художній прогрес письменства» [8, 4].

Хоча в усній народній творчості подається узагальнена оцінка подій, вчинків, образів, проте дослідники балади (М. Костомаров «Историческое значение южнорусского народного песенного творчества» (1902), Ц. Нейман «Малорусская балада о Бондаривне и пане Каневском (страничка из народного эпоса)» (1902), В. Доманицький «Балада про Бондарівну і пана Каньовського» (1905), Г. Нудьга «Українська балада» (1970), О. Дей «Українська народна балада» (1986) ще з XIX ст. наголошували на історичній основі цього твору. Вони вважали, що прототипом пана Каньовського в баладі є польський магнат Микола Потоцький, повновладний самодур-недолюдок, аморальний розпусник.

Народні балади в українській фольклористиці О. Дей класифікував за характером людських взаємин і конфліктів, за їх причинами і наслідками поділив на три великі групи: про кохання та дошлюбні відносини (особисті взаємини); про сімейні взаємини і конфлікти; про взаємини і конфлікти на тлі соціальних та історичних обставин. Балада про Бондарівну належить до останньої. Дослідники наводили приклади безчинства польського магната з метою «підтвердити життєву достовірність, правдивість і реалістичність баладного малюнка...», документуванням їх життєвої автентичності, поясненням баладних персонажів і конфліктів» [1, 187] за допомогою достовірних переказів. Художньо мотивує історичність подій Я. Купала в поемі «Бондарівна», наголошуючи, що навіть у XX столітті про нелюдські злочини польських панів згадують: «На Вкраїні пан Потоцький, / Пан Каньовський родом, / З ним і згряя верховодить / Над бідним народом... / Стогне змучена Вкраїна / В небо шле прокляття, / Все ж бо нищать і грабують / Згряя та багаття. / Ще й сьогодні ходить згадка / В лютий завірюсі / По широкій Україні / Та й на Білорусі» [5, 125–126].

«Марина» М. Рильського – це плід серйозного задуму й тривалої авторської праці, це «великий епічний твір у тій класичній формі, яка б дала змогу докладно й рельєфно вималювати характери, побут, антураж, що в свою чергу схилило до матеріалу вже відстояного – тобто історичного» [6, 261]. Звичайно, доля головної героїні поеми – це узагальнення долі дівчат-кріпачок, івсього народу: «Із крові й сліз, із криків та агоній, / З багряних смуг на юному плечі, / Зо стогону дівочого вночі, / З голів старих, потоптаних ногами / В сап'янцях пишних, з дикої нестями / Шалених оргій, де усе на глум / Вином облитий і неситий ум / Зухвало брав, із темної сваволі, / Що на дітей хорти пускали в полі, / Шляхетський сміх, «шляхетний» сміх зростає» [10, 100].

«Марина» М. Рильського вперше опублікована 1933 року (написана 1927) з авторською передмовою й підзаголовком «Віршована повість із кріпацьких часів на Правобережній Україні», хоча в листі до І. Іванова того ж року письменник про цей твір пише: «Незабаром вийде моя «Марина» – книжечка величенька (розміром)... Отже, й коли не Пушкін з Онегіним, то принаймні Рильський з Мариною. Сам уже тепер не знаю, чи варта чого ця *поема*, чи ні» [6, 260]. Як бачимо, автор апелює

відразу до трьох жанрів – віршована повість, роман увіршах, поема. У коментарях до твору він теж неодноразово вказує на жанр: «Моя “героїня” лише в кінці *поєми* перероджується, зважується не тільки на протест, а й на акцію. <...> У процесі роботи над поемою виникла в мене принадна думка: написати, як сил вистачить, ще дві речі, в яких одна малювала б жінку пізнішого, але дореволюційного часу, а друга – жінку наших днів. Така трилогія об'єднана одним центральним мотивом, – мотивом боротьби за визволення жінки на тлі загальної боротьби» [6, 260].

Л. Новиченко віршовану повість «Марина» М. Рильського в ґрунтовному дослідженні «Поетичний епос: Два світи» назвав одним із найдосконаліших зразків українського поетичного епосу 20-х і 30-х років, визначивши її поемою. «Центральною героїнею *поєми* є дівчина-кріпачка Марина, хоч зміст цілого твору далеко виходить за рамки її історії» [6, 269], – це твердження є підставою, щоб виокремити у творі декілька сюжетних ліній, відповідно й жанр можна визначити не як поему, віршовану повість, а як роман у віршах. Ліро-епічною поемою в контексті літератури 30–50-х років ХХ ст. визначили «Марину» М. Рильського й літературознавці І. Безпечний та С. Крижанівський.

Є. П'ятковська, встановлюючи жанр «Марини» М. Рильського, пише: «Жанр окреслюється як перехідна – еволюціонуюча – форма, не застигла, а рухлива в єдності складників: <...> *поема* → *віршована повість* (авторське визначення) → *віршований роман*, але цілком оригінальний за структурною організацією, за охопленням історичних і неісторичних подій, за внутрішнім мотивом написати про українську долю, але закамфлювати, приховати підтекст за зовнішньою формою, що відповідає про українське повстання проти польського поневолення» [9, 10].

«Бондарівна» Я. Купали наближена до тексту народної балади, вона несе народну ґенезу, увібрала з неї «сюжет, конфлікт, персонажі, й ритміку» [1, 237], порушує проблему фольклорного прототипу в літературному тексті, проблему впливу морально-психологічних чинників на характер його переосмислення. Автор навіть твір назвав іменем народної героїні. М. Рильський у «Марині» дещо відходить від сюжету народної балади й подає узагальнену картину буття знедолених людей за часів панування польських магнатів: Людвіґа Пшемисловського, його сина Генріха, дружини Стасі, пана Замітальського, Мар'янека Мединського, графа Ловягіна (та інших героїв). Народнопісенна стихія стала і тут наскрізним елементом. До шести з одинадцяти глав віршованої повісті М. Рильський узяв епіграфи з народних пісень. У пролозі-посвяті автор уточнює, що джерелом для написання все ж є народна пісня про дівчину-кріпачку. Наругу, фізичну й моральну, у той час відчували жінки, їм з терну «шлюбні плетено вінки», тому вони «у *пісні* безнадійній / Надію виливали нам гірку. / В дитинстві ще я *пісню* чув таку, / Що зосталась єдиною для мене, / Хоч досить їх, пісень тих на віку» [10, 67]. Почута в дитинстві пісня «Коло броду брала дівка воду» про втечу дівчини й парубка, кріпаків, які кохали одне одного, стала сюжетною основою віршованої повісті. Головну героїню Марину, 16-річну дівчину, забрали в панський двір для втіхи старого Людвіґа Пшемисловського. Зрозумівши, що пан не чіпає її, поки гості у дворі, а коли роз'їдуться, вона стане черговою покриткою, вирішує втікати з Марком. Автор подає їхню втечу, цитуючи баладу про Бондарівну: «А там на заході кривавий слід / Лишило сонце. Як у давній пісні / Шепнули Бондарівні лиховісні, / Та мудрі люди: “Дівчино! Втікай! / Ні в кого порятунку не шукай, – / Каньовський пан до жартів не охочий...” / Ярами та борами серед ночі / Втікала Бондарівна молода» [10, 97].

На відміну від поеми Я. Купали, героїня якої гине від пострілу пана, як і в народній баладі, у віршованій повісті М. Рильського вона стає покірною жертви, яку викрадали, міняли на коня, перетворюється на месницю: «І над усім, як зірка пурпурова, / Стоїть вона, заціпивши уста, / Струнка, вродлива, та уже не та, – / Не злякана, заплакана дитина, – / Грім! гнів! покара! – месниця Марина» [10, 160].

Образ головної героїні і в «Бондарівні» Я. Купали, і в «Марині» М. Рильського – імперсональний. Риси зовнішності є традиційними, співпадають із народнопоетичною оцінкою ідеалу дівочої вроди: «Знали доньку Бондарівну, / Як пишную паву. / Кароока та висока, / Звісно чорноброва, / На всім світі не побачиш / Отакого дива. Як малина її губки, Щічки мов лілея, / А що оченьки дівочі – / Зорі над землею. / За плечима в'ються коси, / Ніби сонця коси, / Ще й іскряться, як на сонці, Смарагдові роси. І гнучка, як тополинка, / Вдачею не гнівна, / Як іде було, між люди, / Глянеш – королівна!» [5, 127]. У народній баладі «Ой в містечку Богуславку Каньовського пана» більш лаконічно подано риси зовнішності: «Там гуляла Бондарівна, як пишная пава»; «Ой в містечку Богуславку сидить дівок купка, / А меж ними Бондарівна, як сива голубка» [2, 208].

Хоча у творі М. Рильського інтерпретовано не конкретно народнопоетичний образ Бондарівни, проте в тексті репрезентовано баладний репертуар міфологічних перетворень (відьми, вовкулаки, русалки), звичаєвих поведінкових стандартів, нарощування психологізму трагедії шляхом градації дії в часі, одухотворення природи.

Отже, досліджуючи авторське осмислення фольклорного сюжету й образу Бондарівни в ракурсі підпорядкування ідейно-творчим цілям, можна глибше розкрити значення і код літературного

тексту. Поема Я. Купали «Бондарівна» та віршована повість М. Рильського «Марина» містять обробку народної балади про Бондарівну, включення фольклорних елементів у структуру творів, інтерпретацію художнього образу за принципом фольклорної естетики. Народнописенна основа в обох творах прихована в індивідуально-поетичній архітектурі на сюжетно-композиційному й мовно-стилістичному рівнях.

Література

1. Дей О.І. Українська народна балада / Олексій Іванович Дей. – К.: Наукова думка, 1986. – 262с.
2. Закувала зозуленька. Антологія української народної творчості: Пісні, прислів'я, загадки, скоромовки / Упор. Н. С. Шумада. К.: Веселка, 1989. – 606 с.
3. Копистянська Н. Жанр, жанрова система у просторі літературознавства: монографія / Нонна Копистянська. – Львів: ПІАС, 2005. – 367 с.
4. Крохмальний Р. Балада народна і літературна: когерентність світів / Роман Крохмальний // Вісник Львівського університету. Серія філол. науки. – Випуск 43. – Львів: ЛНУ, 2010. – С.198 – 207.
5. Купала Я. Бондарівна / Я. Купала // Купала Я. Лірика. – К.: Дніпро, 1967. – С. 125–141.
6. Новиченко Л. М. Поетичний світ Максима Рильського (1910–1941) / Л. М. Новиченко. – К.: Наукова думка, 1980. – 408 с.
7. Петрухіна Л. Слов'янська балада епохи романтизму: генеза і проблема жанру / Людмила Петрухіна // Проблеми слов'янознавства: Наук. зб. – Випуск 55. – Львів: ЛНУ, 2005. – С.79–90.
8. Погребенник В.Ф. Фольклоризм української поезії (остання третина XIX – перші десятиліття XX століття) / В. Ф. Погребенник. – Київ: Юніверс, 2002. – 158 с.
9. П'ятковська Є. Д. Віршований роман в українській літературі XX століття: особливості поетики: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 «Українська література» / Є.Д. П'ятковська. – Одеса, 2012. – 20 с.
10. Рильський М. Т. Марина. Віршована повість. / М. Т. Рильський // Рильський М. Т. Твори у 20-ти т. – К.: Наукова думка, 1983. Т. 2. Поезія 1930–1941. – С. 67–160.

V.P. Biliatska

National Technical University «Dnipro Polytechnic»

e-mail: valentina.p@i.ua

Transformation of folklore plot and image Bondarivna in the lyric-epic: the Slavic context

Key words: folkballad, poem, poetictale, folklore, context.

The research and peculiarity of functioning of folklore plot-shaped material, forms and ways of rethinking the image of Bondarivna, the heroine of the folk ballad are considered in the article; the author emphasizes on the folk-poetic affinity of the image and ideological and artistic originality of Y. Kupala's poem «Bondarivna» and the poetic story of M. Rylsky«Marina».

О.В. Богданова

Российский государственный педагогический университет имени А.И. Герцена

e-mail: olgabogdanova03@mail.ru

С.М. Некрасов

Всероссийский музей А.С. Пушкина

e-mail: nekrasoff@mail.ru

УДК 82-32

НОВЫЕ СМЫСЛОВЫЕ И АКСИОЛОГИЧЕСКИЕ РАКУРСЫ ПОЭМЫ Н.А. НЕКРАСОВА «КОМУ НА РУСИ ЖИТЬ ХОРОШО»¹

Ключевые слова: русская литература XIX века, Николай Некрасов, поэма «Кому на Руси жить хорошо», глава «Последыш», аксиология, девиация.

В статье рассмотрены доминантные черты главы «Последыш» из поэмы Н.А. Некрасова «Кому на Руси жить хорошо» и установлено, что глава «из второй части» имеет отдаленное отношение к основному вопросу, вынесенному поэтом в титульную позицию. Наблюдения, представленные в статье, подводят к выводу, что глава «Последыш» была создана художником «по случаю» и обеспечению композиционной цельности поэмы «Кому на Руси...» не способствовала. Трансформированный характер нарративной стратегии, отошедшие на второй план образы крестьян-странников, «дублирующий» тип помещика-вельможи, изменение эмотивной направленности текста, сатирико-анекдотическая тональность повествования, раздифференцированность идейных установок и др. заставляют говорить об актуализации девиационного фона, выводящего «главу» за пределы поэмы.

¹ Исследование выполнено при финансовой поддержке РФФИ в рамках научного проекта № 20-012-00272 «Н.А. Некрасов: proetcontra. Личность, деятельность, творческое наследие Некрасова в оценках отечественных мыслителей и исследователей».